

Fot.: Krzysztof Saternus/ Marcin Popławski

Nie do zatrzymania. Dekolonizacja Kazachstanu

W ciągu 35 lat niepodległości społeczeństwo Kazachstanu przeszło głębokie zmiany etniczne, kulturowo-językowe i tożsamościowe. Z wielokulturowego, postradzieckiego zbioru ludności staje się ono coraz bardziej spolityzowaną wspólnotą o różnorodnych wartościach, orientacjach i postawach politycznych. Jest ona zdolna do wpływania na politykę autorytarnych władz państwa, zaś te – w pewnym stopniu – uwzględniają postulaty większości społeczeństwa, np. dotyczące dowartościowywania Kazachów i „kazachskości”. Starają się przy tym unikać zarzutów o nacjonalizm i dyskryminację mniejszości (szczególnie rosyjskiej).

Projekt tożsamościowy realizowany w Kazachstanie w okresie trzech dekad rządów Nursułtana Nazarbajewa nadawał temu procesowi odgórny kierunek. Po jego odsunięciu od władzy, a zwłaszcza po pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę z lutego 2022 r., oddolne poszukiwania nowej opowieści o narodzie i państwie nabrały tempa oraz znaczenia politycznego. W centrum tej debaty znalazło się krytyczne przewartościowanie spuścizny radziecko-rosyjskiej i dążenie do napisania nowej historii państwa, wolnej od zewnętrznego wpływu i interpretacji. Zbiegło się to z polityką ostrożnego dystansowania się od Rosji i większego akcentowania własnej odrębności kulturowo-politycznej, prowadzoną widoczniej w latach 2022–2023 przez prezydenta Kasyma-Żomarta Tokajewa.

NIE DO ZATRZYMANIA. DEKOLONIZACJA KAZACHSTANU

Dyskurs dekolonizacyjny, który kreują przede wszystkim intelektualiści, jest też żywy w tamtejszym społeczeństwie. Dotyka sfer pamięci zbiorowej i polityki historycznej, języka i edukacji. Podważa on dotychczasową pozycję państwa jako hegemonia w kształtowaniu identyfikacji narodowej i państwowej. W tym kontekście wyzwaniem dla władz Kazachstanu jest antyrosyjski wymiar tej debaty.

Proces wyzwalania kraju spod kulturowego wpływu Rosji należy do zjawisk o „długim trwaniu”. Ma on charakter nieodwracalny, który warunkują fundamentalne przemiany demograficzne. Władze Kazachstanu będą próbowały kreować jego treść i zarządzać nim. Po okresie zwiększonej asertywności wobec Kremla obecnie ponownie kształtują one tożsamość narodową i obywatelską w ostrożny sposób, aby minimalizować ryzyko wystąpienia na tym polu konfliktów z Rosją. Największym zagrożeniem dla tej polityki jest pogłębienie się rozdzwiku między elitą władzy a większością społeczeństwa, szczególnie jego etnicznie kazachską częścią.

<u>1. NOWE SPOŁECZEŃSTWO</u>	2
<u>2. PAPIEREK LAKMUSOWY PRZEMIAN – KWESTIA JĘZYKOWA</u>	2
<u>3. POSTRADZIECKA AMBIWALENCJA TOŻSAMOŚCI</u>	3
<u>4. WOJNA JAKO KATALIZATOR DEBATY DEKOLONIZACYJNEJ</u>	4
<u>5. ODDOLNA DEKOLONIZACJA I JEJ POSTULATY</u>	5
<u>6. HAMOWANIE PAŃSTWOWEJ DEKOLONIZACJI</u>	7
<u>7. PODSUMOWANIE I PROGNOZA</u>	9
<u>8. PRZYPISY</u>	10

1. NOWE SPOŁECZEŃSTWO

Rzeczywistość społeczno-polityczną Kazachstanu w latach jego niepodległości zmieniały i determinowały procesy demograficzne^[1]. **Przez niemal cały radziecki okres historii Kazachowie byli mniej liczni w Kazachskiej SRR niż Rosjanie.** Według spisu powszechnego z 1989 r. nie stanowili nawet połowy populacji w republice, choć po raz pierwszy od lat 30. byli w niej największą grupę etniczną. Republikę zamieszkiwało 39,7% Kazachów (6,5 mln osób), 37,8% Rosjan (6,2 mln) i wiele innych mniejszości, m.in. Niemcy (5,8%), Ukraińcy (5,4%), Uzbegy, Tatarzy, Ujgurzy, Koreańczycy, Dunganie, Białorusi, Polacy czy narody Kaukazu.

Struktura etniczna Kazachskiej SRR miała swoje źródło w kolonialnej i modernizacyjnej polityce Związku Radzieckiego. W latach 30. nastąpiła depopulacja Kazachów na skutek powszechnego głodu, sztucznie wywołanego poprzez forsowanie polityki kolektywizacji rolnictwa i przymusowego osiedlania koczowników, przy ich zbrojnym oporze^[2]. Liczbę ofiar tej klęski szacuje się na co najmniej 1,5 mln osób, co stanowiło więcej niż trzecią część ówczesnej populacji Kazachów^[3]. **Terytorium Kazachstanu w okresie radzieckim było „laboratorium etnicznym”, w którym miał powstać „człowiek radziecki”^[4] – miejscem masowych deportacji i systemu łagrowego^[5], akcji osadniczej, np. w związku z planem zagospodarowania stepowych nieużytków z lat 1954–1960^[6], punktowej urbanizacji i uprzemysłowienia. Do istotnych aspektów tego podejścia należało kolonialne jego uzasadnienie w oparciu o niesienie „misji cywilizacyjnej”^[7]. Próba stworzenia w Kazachskiej SRR „tygla narodów”**

w postaci narodu radzieckiego nie była w żadnej innej republice związkowej na tak dużą skalę realizowana i do pewnego stopnia bliska powodzenia (z wyjątkiem terenów północnego Kirgistanu i bez uwzględniania Rosji)^[8].

Od uzyskania niepodległości przez Kazachstan w jego strukturze etnicznej znacznie wzrósł udział Kazachów, którzy stali się zdecydowanie dominującą grupą etniczną. W 2025 r. stanowili już ponad 71% populacji państwa (niemal 14,5 mln osób). W tym samym okresie odsetek Rosjan zmniejszył się do 14,6% (niemal 3 mln)^[9]. Ta znacząca zmiana demograficznego oblicza kazachstańskiego społeczeństwa dokonała się w związku z masowymi wyjazdami przedstawicieli mniejszości (głównie Rosjan, Niemców i Ukraińców)^[10], wysokim przyrostem naturalnym wśród Kazachów oraz udaną polityką ich repatriacji z państw sąsiednich. Do 2025 r. do kraju przybyło 1,2 mln repatriantów, przede wszystkim z Chin i Uzbekistanu^[11].

Czynnikami wpływającym na przemiany społeczno-kulturowe w niepodległym Kazachstanie są również migracje wewnętrzne. Na północ kraju, którą zamieszkują zwarte skupiska mniejszości rosyjskiej, oraz do jego najludniejszych miast (w tym Astany) w ubiegłej dekadzie na stałe przeniosła się znaczna liczba Kazachów^[12]. Polityka władz promuje osiedlanie się tam repatriantów, ale też wspiera ruchy migracyjne z gęściej zaludnionego południa Kazachstanu na szybciej wyludniającą się północ kraju^[13].

2. PAPIEREK LAKMUSOWY PRZEMIAN – KWESTIA JĘZYKOWA

Wysoki, regulowany urzędowo status języka rosyjskiego w Kazachstanie i jego powszechna znajomość (nadal dominuje on np. w biznesie) stanowią najsilniej utrwalone społecznie dziedzictwo okresu przynależności do ZSRR. W okresie radzieckim rosyjski faworyzowano w polityce, kulturze, instytucjach publicznych, edukacji czy wojsku. **Polityka sowietyzacji przejawiała się przede wszystkim w językowej rusyfikacji. Język kazachski i „kazachskość” sprowadzono wtedy do sfery folkloru i wiejskości.** Jeśli nie znało się rosyjskiego, możliwości kariery i awansu społecznego były ograniczone, co wpływało na decyzje o wyborze języka kształcenia^[14]. Największe szanse na sukces zawodowy w republice mieli kulturowo zrusyfikowani Kazachowie^[15].

Zmiany demograficzne po 1991 r. wpłynęły na wyrównanie się znajomości języków kazachskiego i rosyjskiego w społeczeństwie. Jego etnicznie kazachska część w przeważającej mierze jest dwujęzyczna. Według spisu powszechnego z 2021 r. znajomość rosyjskiego deklarowało 84% obywateli, zaś kazachskiego – 80% (lecz tylko 25% kazachstańskich Rosjan)^[16].

Rolę i znaczenie języka kazachskiego wzmocniano odgórnie. Wprowadzono wymóg jego znajomości, aby pełnić stanowiska państwowe. Rozwinęła się też edukacja w tym języku. **W 1992 r. naukę w klasach szkół średnich z kazachskim jako językiem wykładowym pobierało 38% uczniów. 30 lat później udział ten**

wzrósł do 67%. Podobnie rzecz się miała z upowszechnieniem się kazachskiego w edukacji uniwersyteckiej. W 2000 r. „po kazachsku” studiowało 32% studentów, a w 2022 r. odsetek ten wzrósł do ponad 64%^[17].

Na poziomie polityki państwa radykalnie nie odcięto się od języka rosyjskiego – jak w latach 90. w Uzbekistanie czy Turkmenistanie – lecz zachowano jego specjalny, urzędowy status. Mimo wielu zapowiedzi zmian w pisowni języka kazachskiego w dominującej mierze nadal wykorzystuje się cyrylicę^[18]. Wspieranie go odbywa się powoli i stopniowo. Przykład stanowi nowa ustawa „O mass mediach” (weszła w życie w sierpniu 2024 r.), w której podwyższono udział audycji telewizyjnych i radiowych wyłącznie prowadzonych po kazachsku do co najmniej 55% w skali tygodnia od 1 stycznia 2025 r., z planowanym wzrostem do minimum 60% od 2027 r.

Zgodnie z nową konstytucją państwa, przegłosowaną w referendum z 15 marca 2026 r. kazachski pozostaje językiem państwowym. Rosyjski natomiast określa się jako oficjalnie „używany obok” kazachskiego w instytucjach państwowych i samorządowych (zmiana z wcześniejszego sformułowania „na równych prawach”).

3. POSTRADZIECKA AMBIWALENCJA TOŻSAMOŚCI

Kazachstan wszedł w niepodległość w 1991 r. jako państwo, które musiało „wymyślić się” od nowa na wszystkich poziomach. Politykę tożsamościową władz państwa na czele z Nazarabajewem warunkowały trzy kluczowe czynniki: konieczność zdobycia uznania międzynarodowego, umocnienia suwerenności oraz konsolidacji wieloetnicznego społeczeństwa wokół państwa i zachowania w nim stabilności. W odpowiedzi przyjęto hybrydową, dwutorową strategię budowy identyfikacji. Polegała ona na wzmacnianiu tożsamości etnicznej Kazachów oraz tworzeniu inkluzywnej tożsamości obywatelskiej dla wszystkich grup etnicznych^[22].

Z jednej strony przeprowadzono konsekwentną „kazachizację” struktur państwa. Przedstawiciele głównej grupy narodowej zajęli kluczowe stanowiska polityczno-urzędnicze, wprowadzono symbolikę etnicznie kazachską (flaga, hymn, godło, nazewnictwo, waluta)^[23], a w 1997 r. przeniesiono stolicę z Ałmaty do Akmoly (obecnie: Astana)^[24], aby m.in. stymulować migracje na północ kraju^[25]. Z drugiej strony równolegle kreowano „kazachstańskość” – ponadetniczną identyfikację państwową (obywatelską) opartą

Symbolicznie podkreśla to nadrzędną pozycję kazachskiego, zaś praktycznie nadaje priorytet kazachskojęzycznym wersjom dokumentów w razie rozbieżności.

Współcześnie znajomość kazachskiego jest nie tylko potrzebna w codziennym funkcjonowaniu, lecz także coraz bardziej prestiżowa dla jego użytkowników, co odwraca wcześniejszą hierarchię językową w państwie. Dzięki zmianom wzorca konsumpcji mediów i kultury, ale też ze względu na migracje kazachskojęzycznej ludności ze wsi do miast, kazachski utrwała się jako język miejski^[19].

Po 2022 r. nastąpił wręcz boom aktywizmu językowego (szczególnie w Internecie)^[20]. Rosnąca popularność rozrywki, kultury czy nauki w języku kazachskim wpływa też pozytywnie na zmniejszenie się oddziaływania rosyjskiej „miękkiej siły” na społeczeństwo. Z perspektywy młodego pokolenia Kazachów kazachskojęzyczna kultura popularna jest nie tylko bardziej zrozumiała, lecz także atrakcyjniejsza niż współczesna popkultura rosyjska^[21].

na idei państwa jako „domu wielu narodów” i „eurazjatyckości” Kazachstanu jako mostu między Europą a Azją. Sztucznie kreowała ona brak wewnętrznych napięć etnicznych na podobieństwo internacjonalizmu radzieckiego z jego hasłem „przyjaźni narodów”. Na arenie międzynarodowej podkreślano otwarty charakter tego projektu tożsamościowego, co miało zapobiegać konfliktom wewnętrznym, ułatwiać relacje z Rosją i budować nowoczesny wizerunek państwa.

Kazachstan nie dokonał radykalnego odcięcia się od spuścizny sowietyzacji i rusyfikacji, zachowując otwartość na rosyjskie media i kulturę popularną oraz kultywując mit wielkiej wojny ojczyźnianej z silnym wątkiem kazachskim^[26]. Społeczeństwo było pozytywnie nastawione do Rosjan, zaś państwo uczestniczyło w inicjatywach integracyjnych Rosji na obszarze byłego ZSRR^[27]. W edukacji dominowała niekontrowersyjna narracja, w której pozytywne skutki modernizacji komunistycznej równoważyły jej koszty. Kazachstan nie zakonserwował jednak „radzieckości” w tak silnym stopniu jak Białoruś^[28], Kirgistan^[29] czy sama Rosja^[30].

Strategią Astany w sytuacjach napięć polityczno-symbolicznych w relacjach z Moskwą było ich tonowanie. Tak działo się, gdy Władimir Putin w 2014 r. – po aneksji Krymu – określił Nazarabajewa jako „twórcę” państwa, które wcześniej miało nie istnieć^[31]. Jednocześnie władze Kazachstanu zwalczały przejawy separatyzmu mniejszości rosyjskiej^[32].

W warunkach rządów autorytarnych państwo na długo zmonopolizowało kształtowanie debaty tożsamościowej, depolityzując społeczeństwo^[33] i wykorzystując poczucie stabilności gospodarczej (osiągniętej dzięki boomowi naftowemu w pierwszej dekadzie XXI wieku) jako spoiwo społeczne. Przelamywanie tego stanu zaczęło przybierać na sile od stłumionych protestów robotników naftowych o podłożu socjalnym w Żangaözen z 2011 r., które ewoluowały w stronę żądań politycznych, znamionując zmianę społeczną^[34].

Przy tym jednym z efektów modernizacji państwa w okresie rządów Nazarabajewa było uformowanie się młodego pokolenia kazachskich urzędników, intelektualistów i ludzi kultury – nowej elity symbolicznej państwa, niepamiętającej czasów ZSRR, wykształconej często za granicą lub w placówkach krajowych o wysokim poziomie nauczania, mającej rozwinięte aspiracje życiowe, określanej po prostu jako „pokolenie Nazarabajewa”^[35].

4. WOJNA JAKO KATALIZATOR DEBATY DEKOLONIZACYJNEJ

W ciągu ostatniej dekady w Kazachstanie dokonała się wyraźna polityzacja społeczeństwa. Istotny krok w kierunku powstania sprawczego narodu politycznego, zdolnego wyrażać swoje żądania, nastąpił w trakcie masowych protestów ze stycznia 2022 r., w których zginęło 238 osób. Wydarzenia te zapisały się w pamięci zbiorowej jako „krwawy styczeń” i doprowadziły do odsunięcia od wpływu na władzę Nazarabajewa i jego rodziny, zgodnie z żądaniami demonstrantów. W efekcie pełnię władzy przejął prezydent Tokajew. Po ustabilizowaniu sytuacji, dzięki interwencji wojsk Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym (OUBZ), de facto rosyjskich, nie zdecydował się on na szeroko zakrojone represje wobec społeczeństwa.

Choć polityka „Nowego Kazachstanu”, którą prezydent wkrótce ogłosił, nie przyczyniła się ani do demokratyzacji państwa, ani do rozwiązania trwałych, socjalnych przyczyn niezadowolenia społecznego, to narrację władz przeformułowano tak, aby w większym stopniu podkreślać uwzględnianie opinii ogółu społeczeństwa i pośrednio z nim „dialogować”. Znalazło to odzwierciedlenie np. w sferze polityki historycznej Kazachstanu po napaści Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r.

Sprawujący urząd prezydenta od 2019 r. Tokajew wzmocnił kierunek wspierania kazachskości i akcentowania odrębności kazachskiej pamięci historycznej od oficjalnej pamięci rosyjskiej. Poszły za tym korekty w obszarze polityki historycznej. Wątki martyrologii Kazachów w okresie radzieckim zaczęły być silniej eksponowane publicznie, np. w postaci aktywnego uczestnictwa prezydenta w Dniu Pamięci Ofiar Represji Politycznych i Głodu (31 maja), który nie ma jednak charakteru święta państwowego. Pod auspicjami prezydenta zapoczątkowano prace komisji, dzięki którym w czerwcu 2023 r. władze zrehabilitowały 311 tys. ofiar represji z okresu od lat 20. do 50. XX wieku oraz odtajniły 2,4 mln kart personalnych represjonowanych. W pierwszej fazie rządów Tokajewa zrezygnowano też z militarnej części parady podczas obchodów Dnia Zwycięstwa. **W porównaniu z rządami Nazarabajewa w większym stopniu zaczęto odwoływać się do historii Kazachstanu i jej bohaterów z XIX i początku XX wieku,** np. inteligentów tworzących w latach 1917–1920 Ałasz Orde, kazachską autonomiczną jednostkę narodowo-terytorialną w ramach Rosji po rewolucji lutowej^[36]. W państwowej telewizji pojawiły się programy promujące tradycje kazachskie w atrakcyjniejszy niż wcześniej sposób^[37]. Ponadto Tokajew – znacznie bardziej niż jego poprzednik – promował i rozszerzył obchody Nauryzu (nowego roku według tradycji persko-turkijskiej) jako święta państwowego^[38].

Władze zinterpretowały rosyjską agresję na Ukrainę jako groźny dla nich precedens podważenia granic na obszarze państw byłego ZSRR, uzasadniony „troską o rosyjskojęzycznych”^[39]. Zwiększyły one początkowo dystans polityczny wobec Rosji, zezwalając np. na liczną proukraińską manifestację w Ałmaty, najludniejszym mieście kraju. Państwo przyjęło też rosyjskich „relokantów” i sporadycznie wydawało Rosji jej obywateli oskarżonych w sprawach politycznych, np. w związku z ich antywojenną postawą. Przeprowadzono także kolejną reformę administracyjno-terytorialną (marzec 2022 r.), urzędowo zmniejszającą odsetek Rosjan w obwodach na północnym wschodzie Kazachstanu. Zapowiedziano również stworzenie nowych podręczników do historii kraju dla starszych oddziałów szkoły podstawowej (7–9 klasa) i szkoły średniej (10–11 klasa), które weszły do użytku w latach 2024–2025. Akcentuje się w nich m.in. ciągłość kazachskiej państwowości czy pozytywną rolę Ałasz Ordy. Krytyczniej niż we wcześniejszych podręcznikach ocenia się w nich radziecki okres historii Kazachów. Ten kierunek polityki państwa utrzymywał się w okresie od marca 2022 do jesieni 2023 r.^[40]

W wymiarze społecznym agresja Rosji na Ukrainę stała się ważną przyczyną pogorszenia się obrazu Rosji i Rosjan po 2022 r. wśród obywateli Kazachstanu, szczególnie młodych Kazachów. Potwierdzają to wyniki serii niezależnych badań ilościowych i jakościowych, realizowanych w okresie od maja 2022 do maja 2023 r.^[41]

Z kolei badanie z jesieni 2025 r. wskazuje na skokowy spadek sympatii obywateli Kazachstanu do Rosji, choć taka tendencja rysowała się jeszcze przed pełnoskalową rosyjską agresją. Jeszcze w 2020 r. 81% respondentów pozytywnie odnosiło się do tego państwa, podczas gdy pięć lat później już tylko 53%. Jednocześnie niechęć do Rosji wzrosła w tym samym okresie – z 13% do 34%. Najchętniej pozytywne oceny wystawiali Rosji respondenci rosyjskojęzyczni (70%). Wśród kazachskojęzycznych badanych odsetek oceniających ten kraj krytycznie był wyższy niż odnoszących się do niego z sympatią (42% do 38%)^[42].

Zdaniem największej grupy kazachstańskich respondentów winę i odpowiedzialność za wybuch wojny ponosi Rosja (26%)^[43]. Po roku od jej wszczęcia aż 48% badanych w Kazachstanie uznawało agresję na Ukrainę za nieusprawiedliwioną (wzrost o 4 pp. r/r). Przeciwnego zdania było 23% ankietowanych (spadek o 7 pp. r/r). **Wojna rosyjsko-ukraińska**, którą w Kazachstanie uważnie śledzono od samego początku pełnoskalowej agresji (od 71% wskazań w 2022 r. do 64% w 2023 r.), **przyczyniła się do silniejszej polaryzacji kazachstańskiego społeczeństwa.** Choć w dominującej mierze wybierali oni postawę „neutralną” wobec obu stron konfliktu (od 59% wskazań wiosną 2022 r. do 60% wskazań rok później), to w latach 2022–2023 sklaniali się ku większemu zrozumieniu i sympatyzowaniu z Ukrainą niż z Rosją (21–22% vs. 15–12%)^[44]. Z poparciem dla Ukrainy w Kazachstanie korelował młody wiek, czerpanie wiadomości z Internetu, preferowane posługiwanie się językiem kazachskim oraz kazachska etniczność. Stanowisko antywojenne opierało się na odmawianiu Rosji prawa do ingerencji w sprawy swoich sąsiadów. W tym ujęciu wojnę postrzegano jako akt agresji przeciwko suwerenności Ukrainy^[45].

Postawy społeczne wobec rosyjskiej agresji warunkował w dużym stopniu stosunek do radziecko-rosyjskiej przeszłości państwa. **Pokolenie, które pamięta ZSRR, i „pokolenie niepodległości” kierują się różnymi systemami w definiowaniu „swoich” i „obcych”.** Dla młodych obywateli Kazachstanu Rosja to obce państwo, z którym mogą sympatyzować lub nie, z kolei dla starszych – Rosja jest państwem „swoim” lub „bliskim”^[46].

Należy przy tym mieć świadomość, że większość współczesnej populacji Kazachstanu (55–60%) przyszła na świat już po 1991 r. Pozytywną bądź negatywną pamięć o okresie radzieckim pokolenie niepodległości kształtuje przede wszystkim w wyniku socjalizacji rodzinnej (międzypokoleniowego, rodzinnego „transferu wiedzy” o tamtym okresie), w ramach edukacji szkolnej i jednostkowych poszukiwań własnych.

Warto zaznaczyć, że debata dekolonizacyjna w Kazachstanie, która wzmocniła się po 24 lutego 2022 r. nie odbywa się w próżni ograniczonej do tego państwa i jego społeczeństwa. **Jest ona wymiarem szerszego dyskursu o tym charakterze na obszarze państw byłego ZSRR, który z najsilniejszą mocą, co oczywiste, zachodzi na Ukrainie,** ale też – w mniejszym natężeniu – na Kaukazie Południowym (w Armenii i w Azerbejdżanie; de facto kulturowo-historyczna dekolonizacja społeczeństwa Gruzji odbyła się wcześniej) czy w ograniczonym stopniu w innych państwach Azji Centralnej np. Kirgistanie.

W tym sensie wojna rosyjsko-ukraińska to moment zwrotny dla byłych republik radzieckich (oprócz Litwy, Łotwy i Estonii), **znamionujący faktyczny koniec „świata postradzieckiego”**^[47]. Należy zgodzić się, że termin ten nie powinien mieć już racji stosowania w odniesieniu do tego obszaru^[48], jego potencjał wyjaśniania rzeczywistości jest niewielki, zaś stereotypizacji – duży. Posługiwanie się nim jest również krytykowane w ramach debaty dekolonizacyjnej przez badaczy z Kazachstanu^[49].

5. ODDOLNA DEKOLONIZACJA I JEJ POSTULATY

Rosyjska agresja na Ukrainę wpłynęła nie tylko na ożywienie debaty o narodzie i tożsamości w Kazachstanie, lecz także na to, że istotnymi jej uczestnikami stali się aktorzy inni niż państwo. Od lutego 2022 r. w kazachstańskim dyskursie publicznym stale obecne są postulaty dekolonizacji różnych sfer życia społeczno-politycznego^[50]. Formułują je głównie naukowcy (historycy, politolodzy, antropolodzy społeczno-kulturowi, językoznawcy)^[51] i ludzie kultury^[52]. **Przekaz ten rzadko zawiera explicite hasło rozluźnienia więzów politycznych Astany z Moskwą, choć de facto takie jest jego polityczne przesłanie. W ramach niego Rosję przedstawia się jako imperium kolonialne wobec Kazachów i narodów Azji Centralnej**^[53].

Wytwórcami dyskursu dekolonizacji są w przeważającej mierze przedstawiciele „pokolenia Nazarabajewa” – osoby, które ukształtowały się intelektualnie w okresie jego długich rządówi doświadczyły rozczarowania ich ostatnią dekadą. **Często mają one liberalno-lewicowe lub nacjonalistyczno-konserwatywne poglądy społeczno-polityczne.** Według typologii segmentyzacji politycznej kazachstańskiego społeczeństwa z badania PaperLab z 2024 r. o wartościach politycznych obywateli Kazachstanu **można ich określić odpowiednio jako „progresywnych reformatorów” (26% społeczeństwa) oraz „etnocentrycznych konserwatystów” (16%)**^[54]. W warunkach kazachstańskiego systemu władzy nie mają oni reprezentacji politycznej i do „karnawału” dekolonizacji z 2022 r. nie zaistnieli na szerszą skalę w świadomości społecznej. Ich związki z Rosją najczęściej ograniczają się do znajomości języka rosyjskiego. Przykładem liberalno-lewicowej gałęzi „dekolonizatorów” są członkowie ruchu „Oyan, Qazaqstan!” (pol. „Obudź się, Kazachstanie!”).

Postulowanym modelem tożsamości narodowej według części dekolonizatorów zorientowanych liberalno-lewicowo jest samoidentyfikacja jako Kazacha, zaś dla mniejszości etnicznych – Kazachstańczyka. Wśród części przedstawicieli tego skrzydła promuje się jako właściwą wyłącznie identyfikację obywatelską („Kazachstańczyk”), zarówno dla etnicznych Kazachów, jak i mniejszości narodowych. Według części dekolonizatorów o poglądach narodowo-konserwatywnych mniejszości docelowo powinny asymilować się i identyfikować się jako „Kazach pochodzenia...”. Odbiorcami dyskursu dekolonizacji są konsumenci treści internetowych, a nie – kontrolowanego przez państwo – przekazu telewizyjno-radiowego. **Jest on popularyzowany w mediach społecznościowych (YouTube, Instagram), gdzie znajduje masowe audytorium**^[55].

Według kazachstańskich intelektualistów podstawy dekolonizacji państwa i społeczeństwa stanowią krytyczne przemyślenie własnej historii oraz jej reinterpretacja, aby pamięć historyczną wypełnić nową treścią i poszukiwać wzorców dla współczesnego państwa i jego obywateli.

Dyskurs ten zakłada przewartościowanie roli Rosji i ZSRR w historii Kazachów. Obejmuje to rozprawę z historiograficznymi mitami radziecko-rosyjskimi, np. o pokojowym wchodzeniu kazachskich organizmów państwowych w skład Imperium Rosyjskiego. **Kwestionuje się w nim też narrację o Rosji jako sile cywilizacyjnej, której wpływ na modernizację społeczno-gospodarczą terytorium Kazachstanu był wyłącznie pozytywny, domagając się skonfrontowania jej z kosztami ludzkimi (w tym z eksterminacją elity narodowej) i społeczno-kulturowymi,** np. dyskryminacją językową czy rasową.

Na znaczeniu w tym dyskursie zyskują wątki martyrologiczne, które przedstawiciele ruchu dekolonizacyjnego uznają za „przemilczane” lub nie dość gruntownie przebadane. Należą do nich: przymusowa sedentaryzacja kazachskich nomadów; wielki głód lat 30.; stalinowskie represje i Wielki Terror, podczas którego stracono zarówno zorientowanych narodotwórczo inteligentów kazachskich, jak i pierwsze pokolenie kazachskich komunistów (obie kategorie były wówczas płynne); przekształcenie terytorium Kazachstanu w miejsce zsyłek i deportacji oraz zainstalowanie w nim systemu łagrowego; degradacja środowiska naturalnego^[56].

W narracji dekolonizacyjnej dowartościowuje się dzieje Chanatu Kazachskiego (1465–1847) jako pierwszej kazachskiej państwowości sprzed okresu kolonizacji rosyjskiej. Nowymi bohaterami narodowymi stają się liderzy Ałasz Ordy, np. Älichan Bökejchan, Ähmet Baitürsynüly czy Mustafa Czokaj^[57]. Zainteresowanie budzą też przedstawiciele muzułmańskiego prądu reformatorskiego z przełomu XIX i XX wieku – dżadydyzmu. Rośnie również pozytywne postrzeganie Dynmuchameda Konajewa, I sekretarza KC Komunistycznej Partii Kazachstanu w latach 1964–1986, którego okres władzy powszechnie kojarzy się z dobrobytem i rozwojem radzieckiego Kazachstanu, zaś odwołanie go ze stanowiska doprowadziło do protestów kazachskiej młodzieży (przede wszystkim studentów) z grudnia 1986 r., które siłowo spacyfikowano^[58].

Dyskurs dekolonizacyjny w Kazachstanie odnosi się jednocześnie bezpośrednio do teraźniejszości. W tym kontekście ma on charakter autoafirmacji, przełamania poczucia pośledniości kulturowej i rozprawy z (auto)stereotypami, np. o lenistwie Kazachów⁵⁹. Uwolnił on i pozwala przerabiać – co jest szczególnie wyraźne podczas rozmów ze „zwykłymi” Kazachami – resentyment, który nosili oni w sobie wobec Rosjan. Przejawia się on w odwadze do mówienia i przywoływania wspomnień o przykładach osobistej dyskryminacji (szczególnie językowej) czy zawstydzania ich jako zacofanych, „ludzi drugiej kategorii”⁶⁰. W tym sensie dekolonizacja, która zachodzi w umyśle „przeciętnego” Kazacha ma wymiar porzucenia wstydu bycia sobą i wyzwolenia się od mentalnego wpływu innych narracji niż własna lub własnej grupy⁶¹.

6. HAMOWANIE PAŃSTWOWEJ DEKOLONIZACJI

Asertywniejsza polityka tożsamościowa Kazachstanu w latach 2022–2023 została zauważona przez Rosję i spotkała się ze wzrostem presji Moskwy na Astanę. Wyrażała się ona usilnymi jej zabiegami o powrót do poprzedniego status quo wraz z aktualizacją i sformulowaniem korzystnej dla Kazachstanu oferty gospodarczej, nasileniem polityczno-medialnej agresywnej propagandy, w tym zarzutami o nacjonalizm⁶², oraz kontrowersyjnymi działaniami symbolicznymi, np. w lipcu 2023 r. odsłonięto pomnik Aleksandra Newskiego na przycerkiewnym terenie w Ałmaty, stawiając stronę kazachstańską przed faktem dokonany. W tym czasie pojawiły się pojedyncze, najprawdopodobniej oddolne akty separatyzmu rosyjskiego, np. w Pietropawłowsku (kaz. Pietropawl) i w Uralsku (kaz. Orał).

Kulturowo-historycznemu wyzwaniu się Kazachstanu spod wpływu Rosji przeciwdziałał też bezpośrednio Władimir Putin. Temat ochrony praw „rosyjskojęzycznych” był przedmiotem rozmowy między nim a Tokajewem w trakcie jego wizyty państwowej w tym kraju w listopadzie 2024 r. Poprzedziło ją spotkanie Władimira Miedinskiego (głównego promotora idei „rosyjskiego świata”) i Erlana Karina (radcy stanu, pomysłodawcy polityki „Nowego Kazachstanu”) 29 września 2024 r.

Podjęcie rozmów na najwyższym szczeblu na tematy polityki językowej i historycznej, w tym dotyczące explicite dekolonizacji Kazachstanu, świadczy o tym, że kwestia ta stała się trudną sprawą w relacjach kazachstańsko-rosyjskich. Do tamtego czasu symptomatyczne było, że mimo wielości incydentów odnoszących się do dwustronnych stosunków⁶³ nie eskalowano ich na najwyższy poziom polityczny, zaś przywódcy

Ten pozytywny aspekt analizowanego dyskursu wzmacnia poczucie patriotyzmu i wspólnotowości oraz kreuje modę na kazachskość. Przejawia się ona w „banalnym nacjonalizmie”: popularności odzieży tożsamościowej (np. marki Qazaq Republic), etnicznej ornamentyki (np. tamg, odpowiedników herbów rodowych), nasyceniu przestrzeni publicznej historycznymi muralami, znajomości genealogii rodzinnych i rodowo-plemiennych czy posługiwaniu się nierosyjskimi wersjami imion i nazwisk. Upowszechnienie się tych przejawów kazachskiej etniczności nie zaistniałoby, gdyby nie „głód (prawdziwej) historii”, jaki panował wśród Kazachów jeszcze przed 2022 r., o którym świadczył np. fenomen popularności książek popularnonaukowych autorstwa Radika Temirgalijewa, m.in. o historycznych relacjach kazachsko-rosyjskich czy o dziejach kazachskich plemion i rodów.

obu państw w pewnym sensie udawali, że nie dostrzegają tych przypadków, rytualnie podkreślając „sojuszniczny” charakter wzajemnych relacji.

Władze Kazachstanu uwzględniły rosyjskie postulaty w zakresie języka rosyjskiego i tonowania antyrosyjskiego ostrza państwowej dekolonizacji. Tokajew przedstawił siebie jako gwaranta praw rosyjskojęzycznych w Kazachstanie, poparł rozwój szkolnictwa w języku rosyjskim (m.in. uzgodniono otwarcie filii MGIMO)⁶⁴ i przyzwolił na rozpoczęcie prac wspólnej historycznej komisji rosyjsko-kazachskiej (po stronie rosyjskiej patronują jej MGIMO i Fundacja „Russkij Mir”)⁶⁵. W ramach Wspólnoty Niepodległych Państw z inicjatywy prezydenta Kazachstanu powstała też Międzynarodowa Organizacja Języka Rosyjskiego, zaś on sam uczestniczył w ubiegłym roku w 80. obchodach rocznicy Dnia Zwycięstwa w II wojnie światowej w Moskwie. Zorganizowano z tej okazji również paradę wojskową w Astanie. Jednocześnie Tokajew – przy okazji wizyt delegacji rosyjskich w Kazachstanie lub swoich w Rosji – kładł nacisk na wypuklanie odrębności kulturowej (m.in. poprzez „zaskakujące” dla nich wypowiedzi w języku kazachskim czy stosowanie narodowej symboliki w miejsce rosyjsko-radzieckiej np. wstążki georgijewskiej). Podkreślał on też kulturowe sukcesy w relacjach z Rosją, np. otwarcie filii kazachstańskich uczelni w sąsiednim państwie.

Powrót do ostrożnego kształtowania polityki historycznej przez Kazachstan wynika z niechęci do zadrażniania relacji z Rosją, aby temat ten nie stał się ponownie przedmiotem

ożywionych dyskusji medialnych, tworzących problem do rozwiązania na szczeblu prezydentów. Przy czym istotne w tym kontekście jest to, że w kalkulacjach władz państwa zwyciężyło przekonanie, iż Rosja nie przegra wojny z Ukrainą i nie będzie izolowana międzynarodowo, zachowując potencjał do destabilizacji sytuacji społeczno-politycznej w Kazachstanie.

W praktyce doprowadziło to w latach 2024–2026 do częstszego wydawania obywateli rosyjskich (lub osób z podwójnym obywatelstwem), ściganych przez Kreml m.in. za krytykowanie wojny. **Zwiększyła się też częstotliwość wszczynania procesów karnych przeciwko własnym obywatelom (głównie Kazachom) za „podżeganie do nienawiści na tle narodowościowym”, np. przeciwko satyrykowi Temirlanowi Jensebekowi (w rok po jego poście w mediach społecznościowych, który stał się powodem zarzutów), co miało manifestacyjny charakter i było sygnałem skierowanym do społeczeństwa kazachstańskiego o aktualnych granicach dopuszczalnej krytyki Rosji.** Jednocześnie główni aktorzy zabierający do tej pory głos w oddolnym dyskursie dekolonizacyjnym – z wyjątkiem przypadków nacisku na niektóre centra badawcze – nie stali się przedmiotem ataków ze strony państwa.

Dla władz Kazachstanu oddolna dekolonizacja jest użytecznym, ale też niekontrolowanym narzędziem. Próbuje one kanalizować ją we własnej narracji w stronę kulturowo-patriotyczną, opartą na niekonfliktowym wspieraniu kazachskiej etniczności, języka, tradycji, obyczajów oraz jednoczesnym promowaniu w społeczeństwie identyfikacji kazachskiej i kazachstańskiej. Według nich zbyt łagodna postawa wobec radykalnych głosów dekolonizacyjnych prowokuje do kontrakcji Rosję, zaś zbyt twarde represje względem własnego społeczeństwa (szczególnie Kazachów) sprawiają wrażenie, że elita władzy państwa w większym stopniu uwzględnia punkt widzenia Rosji niż własnego narodu.

Paradoksem jest przy tym, że umacniające się przemiany tożsamościowe w społeczeństwie, których wyrazem stał się dyskurs dekolonizacyjny, uodparniają na rosyjski neokolonializm i neoimperializm nie tylko je, ale również długofalowo Kazachstan jako państwo.

7. PODSUMOWANIE I PROGNOZA

Proces wypełnienia nową treścią ram tożsamości narodowej i państwowej zachodził od uzyskania przez Kazachstan niepodległości w 1991 r. Determinowały go z jednej strony przemiany demograficzne, językowe i tożsamościowe, z drugiej zaś polityka władz państwa. Miał on charakter powolnego, odgórnie kontrolowanego wyzwolenia od dziedzictwa radziecko-rosyjskiego. **Brak silniejszej presji społecznej opóźniał potrzebę aktualizacji narodo- i państwowotwórczego projektu tożsamościowego i zmierzania się z jego ambiwalencją, łącząca „radzieckość”, „postradzieckość”/ „postkolonialność” i „kazachskość”.**

Proces państwowej „dekolonizacji” nabrał dynamiki po pełnoskalowej agresji Rosji na Ukrainę w lutym 2022 r. **Władze Kazachstanu przez półtora roku od wybuchu wojny odważnie promowały politykę tożsamościową, wzmacniającą kazachskość.** Było to sprzężone z asertywniejszą postawą Astany wobec Moskwy. W tym samym czasie znacznie pogorszyło się postrzeganie Rosji przez obywateli Kazachstanu.

W okresie prezydentury Tokajewa pojawiły się impulsy oddolne – państwo przestało być monopolistą w kształtowaniu myślenia o tożsamości i narodzie. Dojrzało nowe pokolenie intelektualistów, którzy wytworzyli dyskurs dekolonizacyjny. Okazał się on atrakcyjny dla etnicznie kazachskiej części społeczeństwa, domagającej się głębszego zrewidowania pamięci zbiorowej i polityki historycznej, szczególnie wśród osób o poglądach liberalno-lewicowych oraz nacjonalistyczno-konserwatywnych. **W tym sensie w Kazachstanie mamy do czynienia z realną dekolonizacją, realizowaną w różnych formach i w różny sposób przez państwo i intelektualistów, która angażuje, rozgrywa się i „żyje” w umysłach obywateli. Wyznacza ona koniec postradzieckiego etapu historii tego państwa.**

Tak jak Rosja po pełnoskalowej agresji z 2022 r. utraciła nie tylko polityczny czy kulturowo-historyczny wpływ na Ukrainę jako państwo, ale jednocześnie też mentalny na Ukraińców, tak po 2022 r. zaczęła nieuchronnie tracić te narzędzia nacisku

wobec Kazachstanu i Kazachów. Silnie rusyfikowane i sowietyzowane historycznie społeczeństwo, podejmując dyskurs dekolonizacji okazało swoją sprawczość i wolę, które nie mogą być w pełni ignorowane zignorowane przez władze państwa. Jest to tym bardziej znaczące, biorąc pod uwagę proces zaawansowania budowy narodu radzieckiego w Kazachskiej SRR w późnym okresie istnienia Związku Radzieckiego. Kazachowie zdecydowali się „być sobą”, oparli się i przelamują mentalną zależność od byłej metropolii.

Nieodwracalny charakter przemian tożsamościowych w Kazachstanie – warunkowany czynnikami demograficznymi, które będą się w przyszłości pogłębiać – niesie z sobą poważne implikacje dla polityki państwa. Komplikuje bowiem jego sytuację wewnętrzną oraz posiada potencjał negatywnego oddziaływania na relacje z Rosją.

Wśród władz Kazachstanu, na czele z prezydentem Tokajewem, przeważa chęć uniknięcia konfliktów z północnym sąsiadem. Skłoniło je to w latach 2024–2026 do tonowania antyrosyjskich nastrojów społecznych i uwzględniania – m.in. w polityce historycznej, językowej i edukacyjnej – postulatów Kremla. Jednocześnie będą one dalej, choćby w symboliczny sposób, zaznaczać własną odrębność i kontynuować powolną, odgórnią dekolonizację.

W przyszłości ambiwalentna postawa władz na tym polu będzie jednak zwiększała ryzyko wystąpienia konfliktów społecznych między kazachską większością a rosyjską mniejszością, w tym rozgrywania ich przez Rosję. Potencjał wybuchu protestów Kazachów przeciw władzom w związku z koncesjami kulturowo-historycznymi na rzecz Rosji jest niewielki (jedynie w przypadku, gdy będzie to dotyczyło znaczącego osłabienia pozycji języka kazachskiego, co jest mało prawdopodobne). Może on jednak skutkować protestami w połączeniu z drugim, silnie nacechowanym politycznie dyskursem obecnym w społeczeństwie, który dotyczy niezadowolenia z socjalnych warunków życia.

8. Przypisy

- 1) O demografii Azji Centralnej zob. wyczerpujący komentarz Zuzanny Krzyżanowskiej z licznymi odwołaniami do Kazachstanu. Z. Krzyżanowska, [Niech żyje młodość! Demografia państw Azji Centralnej](#), „Komentarze OSW”, nr 684, 27.08.2025.
- 2) Według najnowszych badań w latach 1929–1931 miało miejsce niemal 400 masowych wystąpień Kazachów przeciwko polityce władz radzieckich, z czego 25 nosiło charakter powstań zbrojnych. Brało w nich udział ok. 80 tys. osób. T. Allaniyazov, [Uprisings and protests of people in 1928–1932 in Kazakhstan](#), „Gumilyov Journal of History” 2025, T. 153, no. 4, s. 91–110.
- 3) Jego największe natężenie przypadło na lata 1931–1933. Liczba ofiar kazachskiego głodu – w historiografii określanego jako „aszarszylyk” – względem wielkości populacji była najprawdopodobniej większa niż ukraińskiego Holodomoru. Mogła sięgnąć nawet aż 40% populacji Kazachów. Zob. S. Cameron, *The Hungry Steppe. Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan*, Ithaca–London 2018.
- 4) Krytykę tej polityki narodowościowej w odniesieniu do republik centralnoazjatyckich w okresie pierestrojki przedstawił kirgisko-radziecki pisarz Czینگiz Ajtmatow. W utworze Dzień dłuższy niż stulecie wprowadził on do dyskursu publicznego pojęcie „mankurta”, czyli „człowieka, który nie pamięta o przeszłości, [siłą – przyp. aut.] pozbawionego doświadczenia historycznego (...) własnego narodu”. Cz. Ajtmatow, *Dzień dłuższy niż stulecie*, Warszawa 1986.
- 5) Zob. J. Czeczott, *Cisza nad stepem. Kazachstan i pamięć o Rosji*, Wołowiec 2025. Zob. też np. J. Rohoziński, *Pionierzy w stepie? Kazachstańscy Polacy jako element sowieckiego projektu modernizacyjnego*, Warszawa 2022.
- 6) Na temat kolonialnej roli osadnictwa rosyjskiego w Azji Centralnej zob. B. Kassymbekova, A. Chokobaeva, [Expropriation, assimilation, elimination: Understanding Soviet Settler Colonialism](#), „south/south dialogues”, 5.07.2023.
- 7) Tamże.
- 8) Rację ma M. Marszewski stwierdzając, że w Związku Radzieckim wytworzyła się ponad etniczną zbiorowość „Rosyjskojęzycznych”, których „można by określić jako tę część ludności ZSRR, która stała się „narodem radzieckim””. M. Marszewski, *Kirgistańscy rosyjskojęzyczni a Kirgizi – szkic z antropologii codzienności* [w:] A. Dżusupbekov, W. Jakubowski, P. Załęski (red.), *Kirgistan. Problemy kulturowe i społeczno-polityczne*, Warszawa–Biszkek 2011, s. 264.
- 9) Z. Krzyżanowska, dz. cyt.
- 10) Szacuje się, że w latach 90. z Kazachstanu wyjechała trzecia część Rosjan – ok. 1,5 mln osób. Tamże. Wyjazdy te były sumą kryzysu gospodarczego i niechęci do nowego państwa. A. Jarosiewicz, [Pierestrojka Nazarbajewa. Kryzys i reformy w Kazachstanie](#), „Punkt Widzenia OSW” nr 58, Warszawa 2016, s. 14–16.
- 11) Z. Krzyżanowska, dz. cyt.
- 12) Według spisu powszechnego z 2021 r. mobilność społeczna w latach 2009–2021 była wysoka. 13,4% obywateli Kazachstanu (wśród nich 76% Kazachów) zmieniło miejsce stałego pobytu. Tamże.
- 13) Od 2017 r. Kazachstan prowadzi program wewnętrznych przesiedleń o nazwie „Południe–Północ”. Nie można w pełni uznać go za sukces. W latach 2018–2022 objął on 59 tys. rodzin, z których jedna trzecia powróciła do poprzednich miejsc zamieszkania na południu kraju.
- 14) K. Smagulova, J. Bagadzińska, [Language Activism in Kazakhstan: Decolonial Sentiments and \(Post-\)Soviet Reality](#), „Communist and Post-Communist Studies”, 18.03.2026, s. 5–6.
- 15) A. Zamarajewa, P. Załęski, *Tożsamość kulturowa narodów Azji Centralnej* [w:] T. Bodio, W. Jakubowski, A. Wierzbicki, *Transformacja społeczeństwa i władzy w postradzieckiej Azji Centralnej*, Pułtusk 2008, s. 38–39. „Odrzucenie tradycyjnych wzorów stało się dla Kazachów warunkiem korzystania z dobrodziejstw systemu, w tym awansu społecznego. Kultura „białych” przejmowana była nie tylko przez znaczącą część nomenklatury lokalnej, ale także przez inteligencję kazaską. Warstwę tych ludzi określić można mianem „Euro-Kazachów”, modernizatorów, ewoluowanych czy interelity”. Tamże, s. 38. Do tej grupy osób odnosi się określenie „pól-Kazacha” (kaz. szala-Kazach) – Kazacha, który utracił etniczne przymioty, np. język i obyczaje. Zob. Ж. Жакупов, *Шала казак: прошлое, настоящее, будущее*, Алматы 2009.
- 16) Z. Krzyżanowska, dz. cyt.
- 17) D. Kucherbayeva, J. Smagulova, [Language Revitalization: Challenges for Kazakh in Higher Education](#), „Journal of Eurasian Studies”, Volume 14, Issue 2, August 2023, s. 169.
- 18) W okresie radzieckim dwukrotnie zmieniano zapis języka kazachskiego. W latach 1928–1929 z alfabetu arabskiego na „łacinę”, zaś w 1940 r. – na cyrylicę. Chodziło o osłabienie oddziaływania wcześniejszej elity, np. duchowieństwa muzułmańskiego, oraz – przy likwidacji analfabetyzmu i masowej edukacji – indoktrynowanie społeczeństwa w duchu ideologii komunistycznej.
- 19) W latach 90. i 2000. jego użytkownikom w Kazachstanie przypisywano pejoratywne określenie „wieśniaka” (kaz. mambet). Dokonała się jednak zmiana świadomościowa i obecnie jest to niepoprawne politycznie.
- 20) K. Smagulova, J. Bagadzińska, dz. cyt., s. 14–16.
- 21) Wśród młodzieży niezwykle popularny jest hip-hop w języku kazachskim, szczególnie kolektyw Irina Kajratowna, wokalistka Yenlik czy raperzy Jah Khalib i Dragon KNM. W estetyce kazachskiego popu (z wpływami południowokoreańskimi) tworzy boysband Ninety One. Fenomenem estradowym, wykraczającym poza granice Kazachstanu, jest muzyka Dimasza Kudajbergenowa. Zob. np. A. Тлеғенова, А. Решетняк, С. Бейсембаев, К. Смагулова, [30 лет независимости Казахстана глазами граждан: события, символы и герои. Аналитический отчет по итогам исследования](#), PaperLab, 7.07.2022, s. 94.
- 22) W badaniu społecznym z 1994 r. za obywateli Kazachstanu uznano się 95% Kazachów i 40% Rosjan. A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008, s. 189–192.
- 23) Tamże, s. 310–313.
- 24) Futurystyczne miasto stało się wizytówką państwa i symbolem jego modernizacji. M. Laszczkowski, *‘City of the Future’: Built Space, Modernity and Urban Change in Astana*, New York–Oxford 2016, s. 5–14.
- 25) Aby zmniejszyć ich odsetek w regionach, modyfikowano też liczbę i granice obwodów.
- 26) K.M. Rees, *Public Commemoration and Nationalizing the Cult of World War II in Kazakhstan* [w:] D. Sharipova, A. Bissenova, A. Burkhanov (red.), *Post-Colonial Approaches in Kazakhstan and Beyond. Politics, Culture and Literature*, Singapore 2024.
- 27) Kazachstan był motorem rozwoju Euroazjatyckiej Unii Gospodarczej. A. Wierzbicki, dz. cyt., s. 319.
- 28) Na ten temat zob. A. Engelking, *Kołożnicy. Antropologiczne studium tożsamości wsi białoruskiej przelomu XX i XXI wieku*, Toruń 2012.
- 29) P. Załęski, *Radzieckość w tożsamości kulturowo-społecznej we współczesnym Kirgistanie* [w:] tenże, E. Breslavskaja, M. Włodarkiewicz (red.), *Tożsamości narodowe na obszarze postradzieckim. Między dziedzictwem i tradycją wynalezioną*, Warszawa 2012.
- 30) A. Zamarajewa, [W poszukiwaniu utraconych obrazów. Nostalgia postsowiecka w polityce symbolicznej Rosji \(2000–2008\)](#), Warszawa 2014
- 31) Rosyjski resentment wobec Kazachstanu doniosło sformułował A. Solżenicyn w eseju *Jak odbudować Rosję? z 1990 r.* Zob. W. Górecki, [Coraz dalej od Moskwy. Rosja wobec Azji Centralnej](#), „Prace OSW”, nr 48, Warszawa 2014, s. 15.
- 32) A. Wierzbicki, dz. cyt., s. 342–347.
- 33) A. Jarosiewicz, dz. cyt., s. 20–21.
- 34) Tamże, s. 21–25.
- 35) Zob. M. Laruelle (red.), *The Nazarbayev Generation. Youth in Kazakhstan*, Lanham–Boulder–New York–London 2019. W 1993 r. uruchomiono program „Bołaszak” (pol. „Przyszłość”) na rzecz przygotowania wysoko wykwalifikowanej kadry na potrzeby państwa i jego gospodarki. Według stanu na 2025 r. w ramach programu ponad 13 tys. kazachstańskich studentów otrzymało prezydenckie stypendia i ukończyło studia w czołowych uniwersytetach świata (więcej niż połowa z nich w Stanach Zjednoczonych). Ponad 42% z nich podjęło pracę w sektorze prywatnym, zaś 31% w sektorze publicznym. Jest on uznawany społecznie za jedno z najważniejszych osiągnięć niepodległego Kazachstanu. Przy tym bywa krytykowany jako dostępny w przeważającej mierze dla dzieci elity polityczno-biznesowej. A. Тлеғенова, А. Решетняк, С. Бейсембаев, К. Смагулова, dz. cyt., s. 36. Większość kazachstańskich studentów uczących się poza granicami kraju – ok. 60 tys. osób rocznie – pobiera naukę w Rosji. Od 2008 r. funkcjonują w kraju tzw. Nazarbajewskie Szkoły Intelktualne – sieć elitarnych szkół dla dzieci i młodzieży w wieku 11–18 lat, specjalizująca się w kształceniu fizyczno-matematycznym i chemiczno-biologicznym. W 2010 r. powołano również Uniwersytet Nazarbajewa z wykładowym językiem angielskim jako modelowy uniwersytet kraju, skupiony na kształceniu inżynierskim, medycznym, biznesowym i humanistyczno-społecznym. Poziom nauczania w nim jest wysoki. W rankingu Times Higher Education (THE) World University Rankings 2026 zajął on wyższe miejsce niż Uniwersytet Jagielloński czy Uniwersytet Warszawski.

8. Przypisy c.d.

- 36) K. Smagulova, J. Bagadzińska, dz. cyt., s. 8.
- 37) Przykładem jest program „Kontekst kulturowy”.
- 38) W okresie radzieckim był on uznawany za „kontrrewolucyjny”. A. Zamarajewa, P. Załęski, dz. cyt., s. 36.
- 39) Zarówno Nazarabajew, jak i Tokajew ze zrozumieniem i bez potępienia odnosił się do wcześniejszej aneksji Krymu przez Rosję, choć Kazachstan nie uznał tego aktu formalno-prawnie.
- 40) B. Kurmanov, From Kazakhstan to the Kazakh Nation? Understanding the Nation-Building Process under Tokayev in the Context of the Russian Invasion of Ukraine [w:] A. Karabayeva, I. Qoraboyev, The Russia-Ukraine War and its Implications on Central Asia, Lanham-Boulder-New York-London 2024.
- 41) Badania Central Asia Barometer Survey (CAB), DEMOSCOPE i PaperLab pod patronatem Fundacji im. Friedricha Eberta w Kazachstanie, które opracowano i wydano w 2024 r. A. Muzaффар, M. Edison, C. Gani, C. Bejсеmбаев, Э. Маклинчи, Эхо войны: общественное восприятие российско-украинской войны в Центральной Азии, PaperLab, 2024.
- 42) Д. Даулетбек, А. Решетняк, А. Достай, В. Нем, С. Оразбекова, С. Bejсеmбаев, Партнеры и приоритеты: что важно для казахстанцев в вопросах внешней политики. Аналитический доклад, PaperLab, 2026, s. 5, 34–35.
- 43) Na Ukrainę wskazywało 20% badanych, na obie strony – 5%, zaś na USA – 10%. Średnio ok. 28% kazachstańskich respondentów miało w latach 2022–2023 problem z udzieleniem odpowiedzi na to pytanie. A. Muzaффар, M. Edison, C. Gani, C. Bejсеmбаев, Э. Маклинчи, dz. cyt.
- 44) Tamże.
- 45) Tamże.
- 46) Wśród badanych utrwalona była też narracja o interesach Zachodu w konflikcie. Istotna grupa respondentów przypisywała odpowiedzialność za wybuch wojny USA, NATO czy Unii Europejskiej. Nawet ci, którzy identyfikowali Rosję jako odpowiedzialną za wybuch wojny, odnosili się do roli Zachodu negatywnie. Dynamika poparcia dla Rosji rosła wraz z wiekiem, konsumpcją telewizji, szczególnie kanałów rosyjskich, rosyjską etnicznością i preferowanym posługiwaniem się językiem rosyjskim. Tamże.
- 47) K. Strachota, Zmierzch świata postsowieckiego. Przypadek Kaukazu i Azji Centralnej [w:] P. Trudnowski (red.), Rozpad starego świata. Próba syntezy po pół roku wojny na Ukrainie, Klub Jagielloński, Raport 7/2022, Kraków 2022, s. 47–60.
- 48) W. Konończuk, Pax post-Sovietica? The final end of post-Sovietness, AREL. Journal for Central and Eastern European History and Politics 2023, nr 1, s. 38–53.
- 49) W tym kontekście warto przytoczyć dłuższy fragment z wywiadu z Botakoz Kassymbekowa:

„W Azji Środkowej i na Kaukazie żadne czasopismo naukowe ani instytucja nie będzie odwoływać się do „postradzieckości”. Nie używamy tego terminu. Takie kategorie jak „postsowieckie” są zawsze narzucane przez czyjś pogląd z zewnątrz, wymazują sprawczość ludzi i aktorów na tych terenach. Podobne niejasne pojęcia mogą wydawać się sygnałem ubóstwa wyobraźni politycznej. Zamiast tego powinniśmy jednak zadać pytanie: co, jeśli to nie słabość i lenistwo, ale bardzo produktywny i użyteczny termin? Ludzie w Moskwie bardzo go lubią, między innymi dlatego, że stawia ich w centrum uwagi. Razem z kolegą opublikowaliśmy właśnie artykuł analizujący terminy takie jak „post-sowiecki”, „podwórko Eurazji”, „globalny Wschód”. Wszystkie pojęcia, które były używane w odniesieniu do Ukrainy, były również używane w odniesieniu do Kazachstanu. To jest problem. Jednak dla nas, dla ludzi z tego regionu, ważne jest, aby nie tkwić ciągle w defensywie i mówić wszystkim: „Nie rób tego, nie mów tamtego”. Powinniśmy zajmować się nie tylko rewizją i redagowaniem języka kolonialnego. Musimy stać się wytwórcami wiedzy. Powinniśmy mówić o sobie jako o wytwórcach wiedzy. Musimy wytwarzać wiedzę nie tylko o naszym regionie, ale też o Stanach, krajach afrykańskich, Ameryce Południowej i tak dalej. Potrzebujemy konferencji, podczas których interpretujemy świat oraz zmieniamy postrzeganie samych siebie. Będzie to częścią procesu subiektywizacji politycznej i epistemicznej. To będzie prawdziwa dekolonizacja. Bycie w ciągłej defensywie oznacza pozostawanie w kolonialnych stosunkach z imperium”.

Zob. wywiad D. Badior, Ludobójczy konstrukt, dwutygodnik.com, nr 362, czerwiec 2023.

- 50) Można wyróżnić podejścia nastawione na głęboką lub umiarkowaną rewizję historii w odniesieniu do współczesności. Por. A. Mustoyanova, Декolonизация Казахстана, Алматы 2022; A. Бисенова (red.), Qazaqstan, Казахстан, قازقستان: лабиринты современного постколониального дискурса, Алматы 2023, s. 10–36.
- 51) S. Durdijeva w poście na portalu X z 25.06.2024 r. wymieniła 25 prac naukowych o dekolonizacji Azji Centralnej, powstałych od 2022 r. do czerwca 2024 r.
- 52) Zob. np. prace wybitnej artystki wizualnej Almagul Menlibajewej z serii „Nomadized Suprematism” czy też film w reżyserii Aisultana Seitowa pt. „Qas” (pol. „Głód”) z 2022 r.
- 53) B. Kassymbekova, E. Marat, Time to Question Russia's Imperial Innocence, PONARS Eurasia, 27.04.2022. Badaczki podkreśliły, że zachodnie elity naukowe odegrały rolę konserwującą postrzeganie Azji Centralnej jako regionu, który odniósł korzyści z kolonizacji carskiej i radzieckiej. Postulują one wyodrębnienie studiów dotyczących Azji Centralnej na Zachodzie z tzw. Russian Studies. Stosowanie kategorii dekolonizacji wobec różnych aspektów życia społeczno-kulturowego na obszarze państw byłego ZSRR upowszechniła Madina Tlostanova, która również zwraca uwagę na „milczącą zgodę zarówno globalnej Północy, jak i globalnego Południa na przypisanie całej Eurazji do rosyjskiej strefy wpływów”. Zob. wywiad K. Katkowskiego, My z Kaukazu i Azji Środkowej jesteśmy pomijani razem z naszymi traumami i naszą historią, OKO.press, 15.02.2026.
- 54) A. Tlegenowa, A. Решетняк, C. Bejсеmбаев, Невидимое разнообразие: ландшафт политических ценностей в Казахстане. Аналитический доклад по итогам исследования, PaperLab, 2024, s. 6–7, 21–26, 33–39.
- 55) Dekolonizacji poświęcony jest kanał na YouTube – O'Dekolon – czy podcast Yurt Jurt. Temat zyskał powszechne zainteresowanie ze względu na poruszanie go w popularnych wideopodcastach: DOPE SOZ, Башта, POISTINE, Диванные Эксперты oraz w ramach niektórych przemówień na TEDxAstana, np. historyka Žaksylyka Sabitowa czy Jurija Sieriebrianskiego, pisarza i przedstawiciela mniejszości polskiej.
- 56) Krytykę kolonialnego charakteru prób jądrowych na poligonie w Semeju (ros. Semipałatyńsk) sformulowano w jednym z hitów wydawniczych 2024 r. w Kazachstanie. T. Kassenova, Atomic Steppe. How Kazakhstan Gave Up the Bomb, Stanford 2022.
- 57) K. Smagulova, Echo of Alash-Orda in XXI Century: Influence and Connection with Modernity, 3.02.2022. Zob. ich biografie. A. Mustoyanova, Leaders of the Nation. A Political History of Kazakhstan, Singapore 2024.
- 58) Wznowienie jego wspomnień również należało do bestsellerów w kazachskich księgarniach w 2024 r. Д. Кунаев, О моем времени. От Сталина до Горбачева, Алматы 2024.
- 59) Ten sam postkomunistyczny (auto)stereotyp w latach 90. i 2000. konserwował w Polsce dyskurs polityczny i medialny, szczególnie odnosząc go do tzw. „przegranych transformacji”.
- 60) „Było wiele trudności. Ale oczywiście cieszyć się, że staliśmy się niepodlegli. Nasz naród. Był czas, że mówili nam, że bez nich [Rosji, Rosjan – przyp. aut.] jesteśmy nikim, że to oni nauczyli nas chodzić (...).” A. Tlegenowa, A. Решетняк, C. Bejсеmбаев, K. Smagulova, dz. cyt., s. 16.
- 61) Przenikliwe zauważyła to Botakoz Kassymbekowa: „Postkolonialne społeczeństwa często boją się rozmawiać – przez dziesięciolecia mówiono nam, że próba dialogu o traumach przeszłości to „robienie z siebie ofiary” albo przejaw nacjonalizmu”. Zob. wywiad J. Kozłowskiej, Nie ma destalinizacji bez dekolonizacji, Kultura Liberalna, nr 699 (23/2022), 31.05.2022.
- 62) Najbardziej symptomatyczny w tym kontekście był post w mediach społecznościowych Dmitrija Miedwiediewa jeszcze z sierpnia 2022 r. o Kazachstanie jako „sztucznym państwie”, składającym się z „dawnych rosyjskich terytoriów”, w którym oskarżył jego władze o „ludobójstwo Rosjan”, stwierdzając, że „dopóki tam nie przyjdą Rosjanie, dopóty nie będzie porządku”. Podobnego rodzaju agresywne wypowiedzi formułowali parlamentarzyści, np. Jewgienij Fiodorow, Siergiej Mironow czy Andriej Gurulow, który stwierdził, że Kazachstan „będzie następnym” po Ukrainie. Wtórowali im medialni propagandyści, tacy jak Władimir Sołowjow czy Tina Kandelaki.
- 63) W tekście głównym jest mowa o incydentach na poziomie medialno-politycznym. Jednocześnie w latach 2022–2026 miał miejsce szereg sporów najczęściej o charakterze agresji słownej i innych międzyludzkich niesnasek między Kazachami a Rosjanami (najczęściej Rosjanami z Rosji).
- 64) M. Popławski, Niejednoznaczny sojusz: Putin w Kazachstanie, „Analizy OSW”, 4.12.2024.
- 65) Круглый стол «Общая история Казахстана и России и дискурс «деколонизации», MGIMO, 18.10.2024. 26 listopada 2024 r. odbyło się również kazachstańsko-rosyjskie forum historyków na wysokim szczeblu. Ж. Орисбай «Осудить страсти»: Москва хочет участвовать в написании истории Казахстана?, Radio Azzattyk, 6.12.2024.

Fot.: Krzysztof Saternus/ Marcin Popławski

Fotografia 1: Krzysztof Saternus/ Marcin Popławski, Konie w kazachskich górach.

Fotografia 2: Krzysztof Saternus/ Marcin Popławski, Astana.

The Opportunity Institute for Foreign Affairs

Jesteśmy młodym, niezależnym instytutem analitycznym non-profit, który wnosi nową jakość na polską scenę think tanków. Wolni od ograniczeń i schematów analityki głównego nurtu, wyróżniamy się elastycznością, pozwalającą nam podejmować złożone tematy oraz przygotowywać analizy i wydarzenia z wyjątkową skutecznością.

Nasza struktura organizacyjna sprzyja budowaniu szerokiej sieci eksperckich powiązań – zarówno w Polsce, jak i na

świecie. Dzięki temu możemy w sposób kompleksowy i wieloaspektowy badać zagadnienia z obszaru polityki międzynarodowej.

Nasze podejście odzwierciela motto: „**Dostrzegamy potencjał. Wskazujemy możliwości.**” Skupiamy się na identyfikowaniu wyzwań i odkrywaniu nowych perspektyw, aby wskazywać innowacyjne ścieżki rozwoju **Europy Środkowo-Wschodniej oraz jej sąsiedztwa** – i w ten sposób realnie przyczynić się do transformacji całego regionu.

office@theopportunity.pl
theopportunity.pl